

Rosmalla

Een uitgave van
Heemkundekring
Rosmalen

**Hemke Pek op
een vaste stek**

50 jaar SJV en
kindcentrum 't Ven

In de schaduw
van de Lambertus

Jaargang 34 nr 3

In deze uitgave

Borstbeeld Hemke Pek eindelijk op een vaste stek!

5

Onlangs is de beeltenis op zijn definitieve plek
(opnieuw) onthuld.

9

50 jaar SJV en kindcentrum 't Ven

Zowel de SJV als kindcentrum 't Ven bestaan al een halve eeuw.

En verder

- 4 Voorwoord
- 16 Toponiem Elf Driesen op Het Vinkel
- 21 Bouwen aan de Linie 1629 op weg
naar 2029 – het vervolg

- 28 Geboren in de bezettingsjaren
- 30 Foto onbekend – terugblik
- 37 Foto onbekend

23

In de schaduw van de Lambertus

Ook in de buurt van de Sint Lambertuskerk zijn sporen gevonden van vroege bewoning.

Rosmalla

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt 4 keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van Heemkundekring Rosmalen.
Hoff van Hollantlaan 1
5243 SR Rosmalen

Website:

www.heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Giedie Heijmans, voorzitter
- Marja Spierings-Voets, secretaris
- Wim van Son, penningmeester
- Peter van Hoek, lid
- Hans Groenewoud, lid
- Piet Korsten, lid

Werkgroep Redactieraad Rosmalla:

- Nieke Roos
- Hans Groenewoud
- Michiel van Heumen
- Wim van Son
- Antoinette van Grinsven-Raijmakers
- Wil Coppelmans (lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Nextprint B.V. Den Bosch

Losse nummers:

- € 5,50 per uitgave

Kopijadres:

- rosmalla@heemkundekringrosmalen.nl

Ledenadministratie:

- ledenadministratie@heemkundekringrosmalen.nl

Uitgave van

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Voorwoord

Nieke Roos

Herman Vorstenbosch was wereldberoemd in Rosmalen. Vroeger wist iedereen wie hij was, die sociale man die klaarstond voor arm en rijk. Het heeft zelfs de koningin behaagd om hem te onderscheiden. Tegenwoordig is hij eigenlijk alleen nog bekend bij de oudere generaties, en dan vooral onder zijn bijnaam: Hemke Pek.

Voor het nageslacht is Herman alias Hemke ver-
eeuwigd in een prachtig borstbeeld. De kop was
even weg, een in raadselen gehulde verdwijning,
maar gelukkig was de mal er nog, waardoor er
een nieuw afgietsel kon worden gemaakt. Dat
heeft nu een mooie permanente plek gekregen
in een gloednieuw appartementencomplex aan
de Dorpsstraat, dat ook nog eens de bijnaam
draagt van de markante Rosmalenaar.

Naar aanleiding van het artikel over het borst-
beeld van Hemke Pek ontspon zich op de redac-
tie van de Rosmalla een interessante discussie.
Waar komt die naam toch vandaan? Van Her-
man naar Hem(ke) is goed te begrijpen, maar
hoe is de familie Vorstenbosch aan de bijnaam
Pek gekomen? Een van de verhalen is dat het
nogal smerig was rond het huis op de hei.

Zoals Pek zijn er nog vele fascinerende bijna-
men meer in het Rosmalense. Zie alleen al het
artikel van Henk van Tòntje de Laot in Rosmal-
la nummer 3 van vorig jaar. Het zou eeuwig
zonde zijn als de verhalen achter die namen
nooit meer boven water komen. Daarom heb-
ben we ons als redactie voorgenomen om zo
veel mogelijk van die verklaringen vast te leg-
gen in een artikel, nu het nog kan. Dus heeft u
waardevolle informatie over een Rosmalense
bijnaam, geef die dan vooral aan ons door via
rosmalla@heemkundekringrosmalen.nl.

**Voor nu wensen wij u veel leesplezier met deze
Rosmalla.**

Foto voorzijde

Het opnieuw gegoten
borstbeeld van
Hemke Pek

Foto achterzijde

Een tafelaansteker
uit de collectie van
Ad Hermens

Hans Groenewoud

Borstbeeld Hemke Pek eindelijk op een vaste stek!

Na nogal wat omzwervingen en zelfs helemaal kwijt te zijn geweest en weer opnieuw te zijn gegoten omdat door toeval de gietmal nog bleek te bestaan, heeft het borstbeeld van Hemke Pek eindelijk een vaste plaats gekregen. In de middag van donderdag 6 juni jongstleden is tijdens een korte plechtigheid de beeltenis op zijn definitieve plek (opnieuw) onthuld.

Voor veel Rosmalenaren is het waarschijnlijk een vraag wie Hemke eigenlijk was. Ik kan daarvoor verwijzen naar een aantal jaren geleden verschenen reeks artikelen in de Rosmalla van 1998.¹ Dien Raaijmakers-Vorstenbosch, de dochter van Hemke, beschrijft haar vader daar als volgt:

"Hemke was in oud-Rosmalen bekend bij jong en oud. Hij werd geboren in de Rosmalense hei vlak op de rand van de zandvlakte/zandverstuiving als de jongste van een groot gezin.

Onze jongen of onzen Hem, zo werd hij door zijn broers en zussen genoemd. Thuis tussen de Oude Baan en de zandvlakte, in een klein boerderijtje, heeft hij zijn jonge tijd doorgebracht. Op de hei, zoals hij dat noemde, bij ons Anna en onzen Bert, met de zandkar mee naar Den Bosch, venten met het zand voor op de plavuizen van den herd (den herd is de keuken van tegenwoordig), want zand was vroeger de vloerbedekking. Eigenlijk was zijn vader, mijn opa dus, goed vulling bij de tijd, heb ik weleens gedacht: zand verkopen als extra bijverdienste voor zijn gedoentje en zijn boerderij. Hemke heeft weleens verteld, als het homes (herfst) werd en de pacht betaald moest worden voor grond en huis, dat het heel wat was en dat het na veel tegenslag niet altijd van een leien dakje ging. Dat viel dan ook om de dooie donder niet mee.

Zo groeide hij op van kind tot volwassene. Hij kreeg de leeftijd van jongeman, dus ging hij ook aan de scharrel. Hij ontmoette Hanneke Verhoeven en toen hij 30 jaar oud was, trouwde hij met haar en trok hij bij Hannekes thuis in, bij zijn schoonvader Bert Verhoeven in de Krommenhoek. Daar woonden en werkten ze samen en kregen ze ook 8 kinderen, waarvan er maar liefst 4 hemelden/stierven. Maar zoals Hemke zich altijd verzette tegen alles wat onrecht was, zo wist hij dat ook te verwerken door bezig te zijn en hard te werken. Dit speelde zich af in ons klein huisje, zoals hij dat noemde."

"Ondertussen ging hij ook werken in de bouw bij Naris Plas en daar heeft hij heel wat werk verzet, zoals ik zelf gehoord heb van Leo van der Plas, die vertelde dat als alle kruiwagens

die Hemke met grind laadde en versjouwde bij elkaar lagen ze niet in de grote Kerk (Sint Jan) konden. Dit werd verteld bij zijn 40-jarig dienstjubileum. Bij die gelegenheid werd hij gehuldigd door Hare Majesteit de Koningin met een medailleke, zoals hij dat noemde. Als iemand vroeg waarom hij dat had gekregen, zei hij: "Oh, ik ben 25 jaar koster geweest." Zo leefde Hemke henen, vriendelijk, eenvoudig, maar vooral eerlijk en sociaal voelend zoals ze dat tegenwoordig noemen. Voor iedereen stond hij klaar, voor arm en rijk. Hemke vond iedereen hetzelfde. Met z'n schillenvagentje met een bok ervoor haalde hij oud brood op in het dorp en ook de schillen (toen al milieubewust). Hij maaide gras bij de pastoor voor zijn kalfkes, maaide rog bij de boer voor wat aardappels en zo ging dat maar door. Eens per jaar ging hij op reis, want hij was ook nog bij een reisvereniging. Dus een dag per jaar was het reizen geblazen. Eens is hij met de kruiwagen thuisgebracht door Piet van Hirtum senior en Huub van Helvoirt. Dit was op Koninginnedag, toen hij feest vierde op het gemeentehuis omdat hij een medailleke gekregen had. De nodige drankjes hadden hun werk gedaan. Zo met z'n klompkes en z'n kieleke kenden ze Hemkes allemaal."

Dien Raaijmakers bij het oorspronkelijke beeld van haar vader

Huis van Hemke Pek op de Rosmalense hei

Op 6 juni was het dan zover: het borstbeeld van Hemke kreeg eindelijk een (laatste?) vaste plek in het nieuwe appartementencomplex dat ook zijn naam draagt.

Wie was de maker van het borstbeeld?²

Beeldhouwer Jan Ketterings werd geboren in Grave op 4 juni 1932. Hij was de middelste van een gezin met drie jongens. Het grootste deel van zijn jeugd bracht hij door in Grave, waar zijn vader het fijnzinnige beroep van schrijnwerker-antiquair-(orgel)-restaurateur uitoefende.

Zijn moeder had een eigen ontwerp-atelier en hoedenzaak. Via de Academie voor Beeldende Kunst in Arnhem bekwaamde Jan zich als beeldhouwer. Aanvankelijk vestigde hij zich in een eigen atelier in Grave. Naast zijn werk als beeldhouwer werd hij hoofd creatieve therapie van de Rijks Psychiatrische Inrichting Grave, een functie die hij ook in het Psychiatrisch Ziekenhuis Coudewater vervulde. In 1967 kwam hij in Rosmalen te wonen. Vanaf 1992 wijdde hij zich weer volledig aan het beeldhouwen. Hij overleed op 21 augustus 2026 in 's-Hertogenbosch.

Op 3 oktober 1998 heeft Jan de door hem gemaakte beeltenis van Hemke Pek aan de Heemkundekring Rosmalen geschonken.³ Hij liep al jaren rond om iets voor Rosmalen te maken en dit was uiteindelijk zijn geschenk: de beeltenis van een echte Rosmalenaar.

De inleiding van de plechtige onthulling werd verzorgd door Jos Raaijmakers, de zoon van Dien. Hij vertelde dat het nieuwbouwproject op gang is gekomen op initiatief van Tony en Willy Hollander. Zij wilden vanwege hun pensioen het

oude pand in de Dorpsstraat, waar ze jarenlang hun winkel "Lianda" hebben gehad, een andere bestemming geven. Na een aantal gesprekken zijn ze, samen met Jos, uiteindelijk tot de ontwikkeling van dit nieuwe pand gekomen. Ook werd toen besloten het pand de naam van Hemke Pek te geven.

Jos gaf vervolgens het woord aan Sjef van Creijl. Hij zou uiteindelijk door zijn toespraak de plechtige onthulling verrichten. Sjef vertelde dat hij via zijn moeder familie was van Hemke. Nadat hij op zijn eigen bekende wijze in het kort had verteld wie Hemke was en wat de bedoeling van de plechtigheid

was, werden alle aanwezigen door hem verzocht een kijkje te nemen op de plaats waar het beeld uiteindelijk is terechtgekomen. Het staat nu op een vaste stek in de hal van het nieuwe appartementencomplex.

Samen met een verfrissend bruisend drankje werd nog lang nagepraat over het leven van Hemke: de geschiedenis van een echte Rosmalenaar!

1. Jan Ketterings en Dien Raaijmakers-Vorstenbosch, "Hemke Pek", Rosmalla, jaargang 8, december 1998
2. Jan Ketterings, "Een korte autobiografische levensschets van Jan Ketterings", Rosmalla, jaargang 8, december 1998
3. Dien Raaijmakers-Vorstenbosch, "Voor Jan Ketterings en zijn lieve vrouw", Rosmalla, jaargang 8, december 1998

Jos Raaijmakers bij het borstbeeld van zijn opa

*Kindervakantieweek bij manège
The Jecori. Foto: Felix Janssens*

Wim Heijmans

SJV 50 jaar jong

Geweldig, dat vanuit een klein clubje dames, dat kinderen bezighield in de toenmalige ontmoetingskerk, zo'n grote stichting zou voortkomen, die uiteindelijk heel Rosmalen bedient. Een verhaal over de eerste twaalf à dertien jaar, toen ik er nauw bij betrokken was.

Een aantal vrijwilligers in 't Ven besloot tot de uitbouw van wat de dames in de ontmoetingskerk begonnen waren. Enkele namen uit die begintijd zijn Ada Weesie, Jan Weesie, Ad Boogers (de eerste voorzitter), Wim Duynisveld, Tonny Bourguignon, Riet en Frans Groot Zwaaftink en Tini van de Wijst. Ik sla er zeker nog enkele over, waarvoor vergiffenis.

De vaste groep werd van het begin af aan gevormd door de hobbyclub(s) voor kinderen die, onder leiding van de zeer begeesterde dames, wekelijks na school diverse leuke activiteiten kwamen uitvoeren. Deze clubjes werden uitgebouwd met timmeren, papier-machéwerken, bromfietsonderhoud, potten bakken in een heuse oven en zo meer. Zo kwamen ook

de feestelijkheden met Koninginnedag om de hoek kijken, paaseieren zoeken (uiteraard met Pasen) en het kiezen van drie koningen in de ontmoetingskerk. Hierna begon een grote optocht met aan het einde een traktatie van chocolademelk met koek en een feestvuur van door de kinderen opgehaalde kerstbomen.

Ook zag er een commissie buitenactiviteiten het licht, met vier à vijf leden, van wie ik er een was. Deze commissie zorgde onder meer voor de organisatie van een jaarlijkse driedaagse wielervedronde in de wijk 't Ven. Dit heeft vier jaar gefunctioneerd en was zo populair dat de gemeente zorgde voor afzettingen en Van Hoof voor een jurywagen. De gevaarlijke punten in het circuit werden bewaakt door vrijwilligers en ook EHBO'ers waren aanwezig. Uiteindelijk heeft het bestuur moeten besluiten tot beëindiging van de activiteit, mede door de populariteit bij jong en oud. Er waren namelijk kinderen die overdag de

ronde gingen rijden terwijl er geen afzetting was maar dus wel verkeer. Er zijn zelfs vaders gezien die met een stopwatch de tijd opnamen. Mede hierdoor en het feit dat er enkele kleine valpartijen waren, een keer moest er zelfs een ambulance bij komen, werd besloten om te stoppen.

Al snel werd ook gedacht aan een vakantie-week voor de kinderen, vol activiteiten. Dit werd ook uitgevoerd en deze zeer bekend geworden Kindervakantieweek is nog steeds een van de jaarlijkse hoogtepunten.

Het begon dan op maandagmorgen met het oplaten van ballonnen met naambriefjes, waarna er dierst werd gestart met het bouwen van een gespijkerde hut als onderkomen voor die week. Hiervoor werden de kinderen ingedeeld in groepen van tien tot vijftien personen, waarbij elke groep twee begeleiders had die het geheel in goede banen leidden. (Er waren natuur-

De Driekoningentocht in voorbereiding in het SJV-gebouw. Foto: Felix Janssens

lijk veel vrijwilligers nodig, maar daaraan was nooit een gebrek.)

Dan was er ook een dag waar de kinderen in dezelfde groepen veel winkels in Rosmalen mochten bezoeken, met de geweldige medewerking van de plaatselijke middenstand.

Ook een dag die werd aanbeden, was de dag op de zandverstuiving, met zoektochten, spellen en op het eind een barbecue, mede gesponsord door 't Vosje. Op zo'n buitendag kwam eens Ad Boogers naar me toe, tegen de tijd dat de barbecue moest beginnen. Hij keek naar de (donkere) lucht en zei: "Wim, ben je niet bang dat het noodweer wordt en flink gaat regenen?" En ik zei: "Ad, in Maliskamp krijgen ze veel regen." Bij ons is het droog gebleven en de frikadellen smaakten opperbest. Een beetje geluk moet je hebben.

De donderdagavond was een geweldig feest voor de laatsteklassers van de basisschool. Dan werden ze in het bos gedropt voor een speurtocht en daarna mochten ze blijven slapen in hun zelfgebouwde hut.

De laatste activiteit was op vrijdagavond, waar elke groep een stukje op moest voeren, moest zingen of iets dergelijks. De meeste ouders kwamen dan kijken en konden ook nog genieten van een koud pilsje.

De zaterdag was de opruimdag, waarbij weer zeer veel ouders kwamen opdagen en vrachtwagens van Pennings en Heijmans de afval naar het stort brachten.

Aan zo'n kindervakantieweek werd in het begin deelgenomen door 200 tot 350 kinderen, maar dat is later uitgebouwd tot max. 1000 deelnemers.

Foto: Felix Janssens

Wat ik nu beschreven heb, betreft voornamelijk de periode 1974-1990, maar ook na deze jaren is er heel veel op poten gezet en uitgevoerd. Bijvoorbeeld het olieballen bakken in een kraam op de driehoek om geld te verdienen voor jeugdactiviteiten. Op een gegeven moment kwam er ook nog een jaarlijkse wandeldriedaagse bij, die steeds druk werd bezocht.

Mijns inziens is het een heel belangrijke zet geweest om de oudere kinderen al op te nemen in een bestuurscommissie die zelf ook activiteiten op touw zette. Dan denk ik aan Frank Vos, z'n broer, Adriënne Hazenberg en anderen die toen in de jeugdcommissie zaten, een begin voor latere bestuursfuncties.

Graag wil ik nog iemand noemen die enorm veel heeft betekend voor de SJV, namelijk Diny Pennings, die als secretaris geweldig veel tijd heeft besteed aan allerlei belangrijke dingen.

Ik besef dat ik bij het noemen van enkele namen heel veel mensen vergeet, maar juist ook deze mensen hebben het mogelijk gemaakt dat dit heuglijke jubileum gevierd kan worden. Vijftig jaar is een hele tijd en misschien wordt de zestig, zeventig of honderd nog wel gehaald.

Jan van Nuland, Ellen van Goethem, Era Kling en Marleen van Santvoort
(oud-)leerkrachten van 't Ven

Kindcentrum 't Ven 50 jaar

Wat nu wijk 't Ven heet, heette vroeger De Bergt, met vooral bebouwing op de dijk tussen Dorpsstraat en Heinis. De straat 'De Bergen' herinnert hier nog aan. Het was voornamelijk een agrarisch gebied. Uitbreiding buiten die dijk begon in 1959. De kinderen uit deze wijk moesten in het dorp naar school: de jongens naar de St. Josephschool van meester Van Iersel en de meisjes naar de Maria-school van meester Pennings.

Vanaf 1960 werd 't Ven volgebouwd en kwamen er vanzelfsprekend ook steeds meer kinderen bij. De gebouwen van de Josephschool en de Mariaschool waren daar niet op berekend. Er kwamen noodlokalen en er werd zelfs les gegeven in de Kentering en de brandweerkazerne. Het kerk- en schoolbestuur Lambertus besloot tot de bouw van een nieuwe school in 't Ven.

Als voorbereiding op de verhuizing van de kinderen naar de nieuwe school werd er een ingrijpende beslissing genomen. De jongens- en meisjesschool werden beiden gemengd en de kinderen die in 't Ven woonden, gingen naar de vroegere meisjesschool en de kinderen uit het dorp naar de voormalige jongensschool. Dat gebeurde in schooljaar 1972-1973. Meester Pennings had dit nog samen met meester van

Het huidige kindcentrum 't Ven aan de Mimosastraat

lersel voorbereid, maar hij overleed plotseling in juli 1972. Hij maakte dus de oplevering van en de verhuizing naar de nieuwe school in mei 1973 niet meer mee.

Op 12 oktober 1973 werd de school officieel en feestelijk geopend. Ook de twee kleuterscholen van wijk 't Ven, de Kleuterhof en de Zandhaas, pikten een graantje mee van de feestvreugde. Maar het duurde tot 1985 (Wet op het basisonderwijs) voor deze twee kleuterscholen met lagere school 't Ven samen basisschool 't Ven gingen vormen. Het gebouw van 't Ven met twaalf klaslokalen was al meteen te klein. Tot er in juli 1974 drie noodlokalen kwamen bij de gymzaal in de Mimosastraat bleven twee groepen nog zo lang op de Mariaschool.

De wijk groeide stormachtig, de school groeide stormachtig. Het topjaar was 1977. Toen had de school (nog zonder kleuters dus) maar liefst 518 leerlingen en waren er 23 leerkrachten.

Van alle klassen waren er drie en 't Ven was de grootste school van Rosmalen. Na dit jaar keerde het tij: de vergrijzing van de wijk was begonnen. Door de samenvoeging van lagere school en kleuterscholen in 1985 steeg het aantal weer wat, maar de daling zette toch door.

Meester Pennings

Basisschool 't Ven aan de Seringenstraat

Frans Voss 1973-1989

Leerkracht van de vijfde klas, Theo Heijne, was kort interim-hoofd der school tot Frans Voss benoemd werd.

Chris van den Broek 1990-1997

In 1989 ging meester Voss met vervroegd pensioen (VUT) en moest het bestuur op zoek naar een nieuwe directeur. In Chris van Broek werd een passende opvolger gevonden. In de zeven jaar dat hij directeur was, bleef het leerlingaantal nagenoeg gelijk. In 1997 werd Chris benoemd tot directeur van de Jeroen Boschschool in Hintham.

Frank van Lier 1997-2003

Na Chris zwaaide Frank van Lier van 1997 tot 2003 de scepter op 't Ven. Hij was afkomstig uit het speciaal onderwijs in Oss. In 2003 werd

Frank benoemd tot directeur van De Borch in wijk de Overlaet.

Cecile Brinckhoff 2003-2006

Cecile Brinkhoff werd de opvolger van Frank. Het gebouw van 't Ven kon steeds minder voldoen aan de eisen die er in die tijd aan een schoolgebouw gesteld werden. Zij trok daarover aan de bel bij het schoolbestuur, die tot de conclusie kwam dat nieuwbouw de beste oplossing was.

Joep van Lierop 2006-2019

Joep van Lierop nam in 2006 het stokje over van Cecile. In 2008 kreeg 't Ven voor het eerst ook 'peuterjuffen'; daarmee was 't Ven voortaan kindcentrum. In 2017 kon het nieuwe gebouw aan de Mimosastraat feestelijk in gebruik worden genomen. En de geschiedenis herhaalde

Lagere school 't Ven 1976/1977. Achterste rij van links naar rechts: Jan van Rosmalen, Cora Timmers, Annie Witlox, Frans Voss, Jan van Nuland, Wies van Doornmalen, Gerard Rentinck, Wim Stevenaar, Piet Kerssens, Ad Steenbakkers, Jim van Brakel. Middelste rij: (boven) Ton Duijnisveld (onder) Lia Bink, Zuster Jacqueline, Lies Wertenbroek, Deanne van Helvoirt, Toos Mennen, Thea Lamers, Tiny Willems-Wertenbroek. Onderste rij: Zuster Christiana, Martin Hemmes, Anneke Hendriks, Lenie Swanenberg

Team KC 't Ven 2010. Achterste rij van links naar rechts: Joep van Lierop, Era Kling, Mathilde Foolen, Femke Hoedemakers, Marloes Hellings, Hanneke van der Bruggen, Loes Wouters en Nelly Coldenhoff, onderwijsassistente. Middelste rij: Erika Korsten, Anouk Verhagen, Anke van Kerkhoven, Yvonne de Jong, Vivian Muller, Christian van Lent. Voorste rij: Hèlen van Bokhoven, Marleen van Santvoort, Charlotte van Buul

zich: ook nu was het gebouw al meteen te klein. In 2019 ging Joep met vervroegd pensioen.

Marloes Willems 2019-heden

Joep werd na 13 jaar opgevolgd door Marloes Willems. De coronatijd maakte haar taak, net als die van alle onderwijsgeevenden, aanzienlijk zwaarder. Ook het gebrek aan voldoende leerkrachten ging niet voorbij aan 't Ven. Een grote zorg. Het leerlingaantal is al die tijd wel behoorlijk stabiel gebleven, zo rond de 200. Dat komt ook door leerlingen uit andere wijken die hun weg naar het inmiddels kleinschalige onderwijs hebben gevonden.

Het oude gebouw aan de Seringenstraat is in 2023 vervangen door een woonzorgcomplex.

Een van de eerste bewoners én oud-leerkracht van basisschool 't Ven, Wim Stevenaar, bedacht de naam voor dat complex: Alexander-ven. De Mariaschool (in 1988 gestopt, in 1989 gesloopt) en de Josephschool (in 1978 gestopt, in 1991 gesloopt) voor de kinderen van het dorp, het huidige centrum, zijn er allang niet meer. Nu moeten deze kinderen naar scholen in wijken rondom het centrum. En het schoolbestuur van de Lambertus heeft allang (2002) plaatsgemaakt voor Signum, dat op dit moment 24 scholen in Rosmalen, Den Bosch en Zaltbommel bestuurt.

Dit verhaal is gebaseerd op de geschiedenis van wijk 't Ven zoals beschreven door Jo Versteijnen op de website van Wijkraad 't Ven.

Wim Veekens

Toponiem Elf Driesen op Het Vinkel

Tussen 2002 en 2014 heb ik de meeste dan nog bekende toponiemen uit Maliskamp en omgeving kunnen verzamelen. Dit heb ik gedaan tijdens bezoeken aan huis bij een vijftiental op hoge leeftijd zijnde informanten uit Maliskamp. Bijna alle zegslieden hadden een agrarische achtergrond. Een van die toponiemen die ik toentertijd te horen kreeg, was een veldnaam die alleen maar in de volksmond bekend was: Elf Driesen.

Elf Driesen is de naam van een aantal vroegere 'dwarsliggende' perceeltjes op Het Vinkel. De ligging van de Elf Driesen is sectie D nr. 658 t/m 668 op de kadastrale kaart van 1832. Een van de slechts twee zegslieden die de veldnaam Elf Driesen nog kenden, omschreef de ligging met "op Corso helemaal achter in de Maliskamp". Volgens de andere informant was het beter te zeggen dat deze perceeltjes "helemaal achteraan in een hoek op 't Vinkel" lagen. Beide agrariërs hadden de naam Elf Driesen weleens

horen noemen door hun in de 19de eeuw geboren vaders.

Oude Kooi

De twee zegslieden die zich de veldnaam nog konden herinneren, voegden eraan toe dat de driesen tegen de Oude Kooi aan lagen, op de grens van Rosmalen en Nulands Vinkel, niet ver van de Grote Wetering. Deze oude kooi was eens een "vogelskooi", een eendenkooi. Dit blijkt uit het volgende fragment uit de periode

Fragment van het Kadastrale Minuutplan, Sectie D 2e blad, 1832, met de Elf Driesen (nr. 658 t/m 668). Bovenaan staat gedeeltelijk de Weg van Eikenburg naar de Oude Kooi aangegeven

1648-1699: "een stuck weijlants genoempt de vogelskoije, groot ontrent drie mergen, gelegen onder Nulant in Vinckel, deen sijde aen erve Jenneken, weduwe wijlen Adriaen Janssen, ende voirts rontsomme aende gemeijnte ende aende weeteringhe" (RRG, inv.nr. 275 folio 45 verso).

Volgens een van de informanten had in zijn jonge tijd de naam Oude Kooi betrekking op een stukje grond dat tegen de Grote Wetering lag, aan het einde van een straat die begon bij de Nulandse glasfabriek Vigor aan de Grote Weg (nu A59). De straat is de bij het Autotron gelegen Harensestraat, oorspronkelijk een scheidingsweg tussen de voormalige gemeenten Rosmalen en Nuland.

Een andere zegsman, bij wie de naam Elf Driessen onbekend was, kende nog wel de naam van

de persoon die op boerderij "De Oude Kooi" woonde: dat was een zekere Jan van Lokven. "Deze boerderij bestaat nog, alleen staat dit gebouw nu op camping Vinkeloord", aldus deze informant (in een gesprek uit 2013). Vergelijk in verband met de familienaam Van Lokven deze passage uit 1930: "Notaris J. Sopers te 's-Hertogenbosch zal in het openbaar verkoopen ten huize van den Heer A. v. Lokven, te Nuland op de Boerderij 'de Oude Kooi', 4 koopen rogge en 5 koopen rogge en 2 koopen haver, staande te Nuland-Vinkel op de Boerderij 'de Oude Kooi'" (Dagblad "Het Huisgezin", 28 juni 1930, vindplaats Delpher). Denk bij de naam Sopers aan het voormalige Soperse Bos op Vinkeloord.

De combinatie Sopers-Oude Kooi kennen we al van 170 jaar eerder, getuige het volgende fragment: "ten verzoeken van den Heer Meester

Voorbeeld met eendenkooien, gelegen in de westelijke Polder van der Eijgen onder Rosmalen!

Petrus Martinus Sopers, stedelijken ontvanger der Stad 's Hertogenbosch en aldaar woonachtig, te Nuland op zijn landgoed genaamd de Oude Kooi bij de Wetering, zal [men] verkopen roerende goederen hem toebehoorende" (NAR inv.nr. 2569, aktenr. 41, 10 april 1854).

Aanvullende opmerkingen

Op de eerdergenoemde kadasterkaart van 1832 staan twaalf perceeltjes 'dries'! In de volksmond zijn het er maar elf die met de naam Elf Driesen overgeleverd zijn. Het aantal aangegeven perceeltjes varieert sterk op de enkele door mij geraadpleegde kaarten. Zo staan er bijvoorbeeld op een kaartfragment uit 1895 tien ingetekend en op een kaart van circa 1836-1843 niet meer dan zes. Bij de ruilverkaveling van rond 1965 is het aantal teruggebracht tot drie grotere perce-

len, kreeg ik van een paar zegslieden te horen. In een bron uit het jaar 1865 is er impliciet sprake van vijf van de Elf Driesen: "De Vijf zuidelijke perceeltjes weiland of drieskens gelegen in het Vinkel onder Rosmalen" (NAR inv.nr. 2576, aktenr. 532, 5 december 1865). Het betreft verhuur van deze vijf perceeltjes door Lambertus Steenberg, landbouwer wonende te Rosmalen, aan Antonie Bos, bouwman (= landbouwer), wonende te Berlicum.

Elf Driesen werd met de lokaliserende voorbepaling Vinkels ook Vinkelse Driesen genoemd. De zinsnede met dit toponiem uit eveneens de tweede helft van de 19de eeuw luidt: "Schaarhout op stam, staande en wassende [= groeiende] op de "vinkelsche driesen", in het vinkel gelegen onder Rosmalen" (NAR 2580, aktenr. 122,

Zes perceeltjes 'dries'. Fragment uit de Historische Topografische Atlas Noord-Brabant, ca. 1836-1843, schaal 1:25000, bladnr. 159B, Tilburg, 2008

19 januari 1869). Het schaarhout (= hakhout) wordt hier verkocht ten woonhuize van Jan van den Meerendonk.

Betekenis van dries

Over dries is heel wat geschreven. Ik beperk me tot wat het WNT² en Schönfeld³ hierna over de betekenis zeggen. Het WNT (1916, III, 2-3, kolom 3321-3323) geeft de volgende betekenissen van dries: "1. Verarmd bouwland, dat één of meer jaren als weiland (...) bepaaldelijk als schapenweide gebruikt wordt; 2. braakland; 3. weide die in akkerland wordt omgezet; 4. vochtig weiland, weiland dat des winters onder water staat; 5. weide of andere open grond binnen de omheining van eene boerenwoning gelegen; erf, werf; 6. gemeene weide; 7. stuk grasland aan den berm van een weg of aan een kruispunt van wegen; 8. met gras begroeid dorpsplein, brink." Volgens Schönfeld (1980/1950, p.64) is dries "een woord dat diende en dient om ongecultiveerde gronden aan te duiden".

Bijna zeker is dat in de meeste gevallen dries op het moment van naamgeving de betekenis had van "met gras begroeid land, weiland". De dries kon naast huisweide ook nog worden gebruikt als gra(a)s- en hooiland. In veel gevallen kan dries omschreven worden met: een bij het huis of de boerderij gelegen weide waarop schapen, kalveren of ander hoornvee veelal tijdelijk liepen te grazen. Meestal was deze weide een met klaver ingezaaid stuk land waarop een rund, geit of schaap 'getuierd' stond (tuieren is vee laten grazen aan een touw dat met een paaltje of een pin in de grond is bevestigd).

Een dries kon ook als grasveldje gebruikt worden om het uitgespreide gewassen textiel, dat op het kortgemaaid gras was neergelegd, te laten bleken door de zon. Vandaar dat er

werd gesproken van bleekdries, of kortweg in de volksmond: d'n blèik. Ik weet nog dat eind jaren vijftig van de vorige eeuw een van onze buurvrouwen in de Peter de Gorterstaat (in

Een linnenbleker met op de achtergrond een vrouw die het linnen op het bleekveld legt⁴

Maliskamp vroeger 'de Koudewaterseweg' genoemd) het grasveldje bezijden het huis nog als bleekveldje gebruikte. Het weilandje was met gaas afgeschermd tegen de loslopende ganzen. Het bleken gebeurde altijd op maandag, als het weer dit tenminste toeliet.

In de naam Elf Driesen is dries een aanduiding voor een stukje weiland. Een van de zegslieden vertelde me dat de Elf Driesen "striepkes grasland" waren die aanvankelijk van slechte kwaliteit waren. Verder terug in de tijd zouden de Elf Driesen gediend hebben als grasland dat ontgonnen was uit "de gemeijnte", de gemene (= gemeenschappelijke) broekgronden op Het Vinkel. Deze natte gronden zijn in de loop van de tijd grotendeels door aanleg van greppels en sloten ontwaterd. Dit oorspronkelijk drassige terrein werd gewoonlijk Het Gemeentens Broek genoemd. Een meer algemene benaming van dit gebied was Rosmalens Vinkel.

Tien perceeltjes 'dries'. Fragment uit de Historische Atlas Noord-Brabant, verkend in 1895, schaal 1:25.000, bladnr. 588, Den IJp, 1991

De heer Ties van Gaalen vertelde mij in 2005 – hij was toen 85 jaar oud – dat hij meermaals van zijn vader gehoord had dat op Het Vinkel heel veel biezen groeiden. De eerste bewoners, zoals zijn vader, waren in de woorden van Ties "eigenlijk puur ontginners". Volgens Ties zijn vader was de ontgonnen grond – beter gezegd: omgespitte grond – heel erg "ontginningsziek". Dit wil zeggen dat er in het begin niets goed wilde groeien en dat er nog veel moest gebeuren om de grond geschikt te maken voor bouw- of weiland. Er groeide op Het Vinkel heel veel "rauwighèd", een term die Van Gaalen steeds gebruikte voor de welig tierende ruige vegetatie ter plaatse.

Besluit

Het is van groot belang dat, nu het nog kan, veldnamen uit de meestal agrarische volksmond worden vastgelegd. Een deel van deze categorie namen is uiteraard ook in schriftelijke bronnen terug te vinden, maar een bepaald percentage zullen we nooit in geschreven documenten tegenkomen. De uit de volksmond opgetekende toponiemen vallen in de meeste gevallen onder de noemer

'vertrouwelijke naamgeving'. Hierbij kunnen we denken aan naamgeving in bepaalde kringen, zoals families, buurten en gehuchten. Een van die veldnamen, die twintig jaar geleden nog bekend was bij slechts twee tot de oudste generatie behorende Maliskampse mensen, is Elf Driesen.

BRONNEN

- Delpher, kranten.delpher.nl
- NAR = Notarieel Archief Rosmalen (1651-1901), Stadsarchief 's-Hertogenbosch
- RRG = Archief van de Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen in Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch (1515-1816), BHIC

1. H. Groenewoud (2024), "Dronebeelden langs het Máximakanaal", Rosmalla, jaargang 34 nr. 2, pag. 22-23
2. Woordenboek der Nederlandsche Taal (incl. Aanvullingen) (1882-2001), 's-Gravenhage-Leiden
3. M. Schönfeld (1950/1980), "Veldnamen in Nederland", Arnhem
4. J. en C. Luiken (1694), "Het menselyk bedryf, ver-toond in 100 verbeeldingen van ambachten", facsimile-uitgave, Amsterdam

Hans Groenewoud

Bouwen aan de Linie 1629 op weg naar 2029 – het vervolg

In de vorige Rosmalla mocht ik onze lezers uitleggen dat ook een deel van Rosmalen, het gebied rond Fort Sint Anna, onderdeel is geweest van de verdedigings- en aanvalswerken rond de vesting 's-Hertogenbosch in 1629.

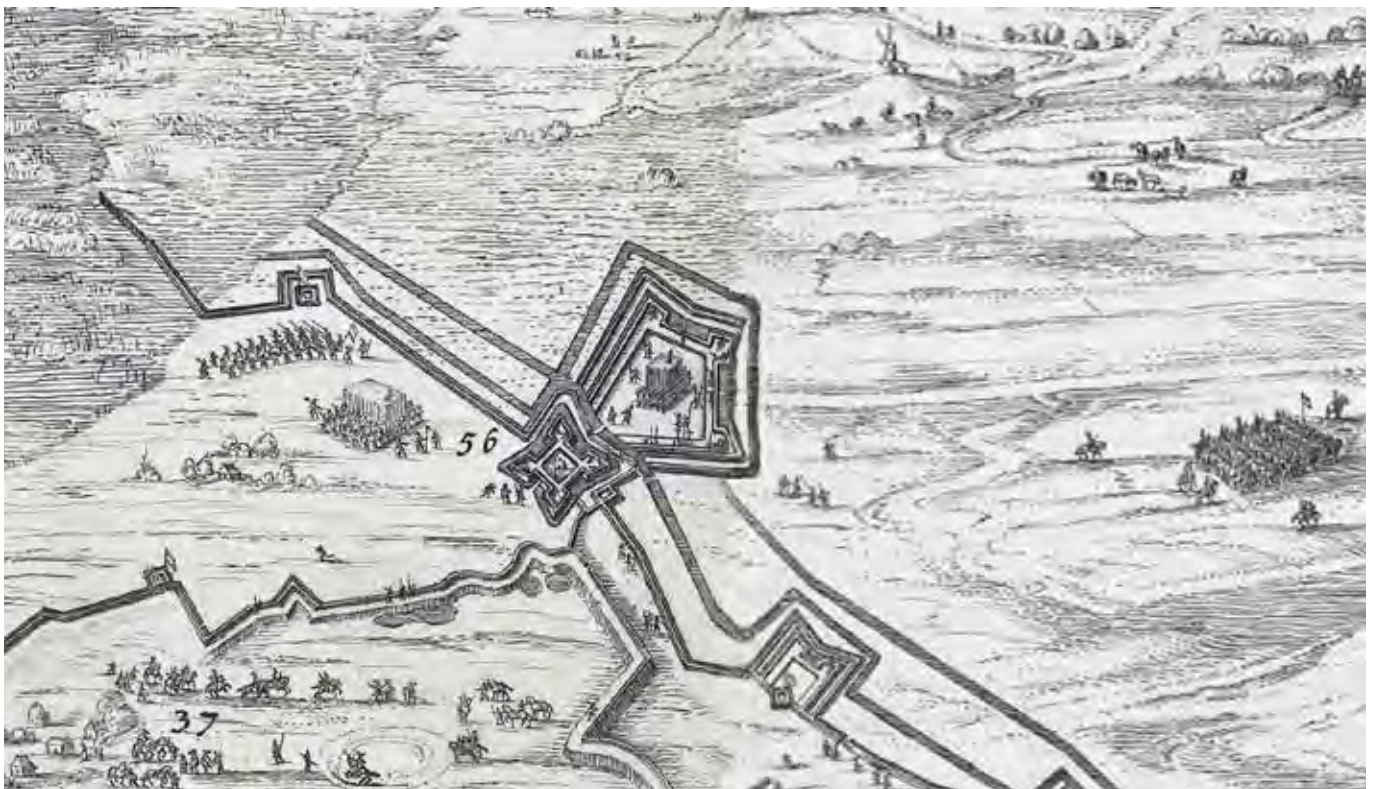
Ik gebruikte hiervoor de volgende tekst:

"Op de uiterste noordoostelijke punt van de Linie – aan de rand van het huidige Rosmalen – lag Fort Sint Anna. Op de kaart valt de specifieke vorm op. Het vierkante gebastioneerde fort is uitgebreid met een groot kroonwerk. Over dit fort is echter weinig bekend,

maar het moet tegenover het klooster "De Annenborch" gelegen hebben. Vanwege het aanhoudende oorlogsgeweld vestigden de kloosterzusters zich in 1582 definitief in 's-Hertogenbosch. Wellicht liggen nog restanten van het oorspronkelijke fort in de grond. Vlakbij, onder aan de Heinisdijk, was de cavalerie van Van Limburg Stirum gelegerd. Na

1830 werd net iets zuidelijker van het fort, in het verlengde van de Heinisdijk, "Fort Alexander" – als onderdeel van de stelling Hintham – gebouwd."

"Het tegenwoordige Hintham vormde in 1629 het legerkamp van Ernst Casimir. Casimir was een volle neef van Frederik Hendrik en diens belangrijkste veldheer. Zijn kwartier huisvest-

Fort Sint Anna

te vijftig compagnieën, zo'n zesduizend man, en ook nog eens twintig compagnieën ruitery. Midden in het kampement lag de splitsing van de weg Hintham met de Tweeberg, op de plek waar nu restaurant Montimar ligt. In augustus 1629 werd van hieruit geprobeerd het Hinthamer bolwerk en de Hinthamer Poort¹ te benaderen door een gebied dat 's winters onder water stond en 's zomers een zandwoestijn was. Deze aanval mislukte."

Naar aanleiding van dit artikel kreeg ik een uitgebreide

reactie van Ad van Liempt, de auteur van het boek over de geschiedenis van de ruimtelijke historie van Hintham.² Hij mailde onder meer dat hij voor zijn boek een oude kaart heeft aangepast, waardoor er voor de lezers nog meer duidelijkheid ontstaat waar we Fort Sint Anna en het kampement van Ernst Casimir moeten situeren.

Door deze kaart kunnen we ons nog beter verplaatsen in de situatie zoals het er in onze omgeving uitzag ten tijde van de belegeringsverwikkelingen

rond 's-Hertogenbosch in 1629. Daarnaast zijn er op een aantal plaatsen diverse archeologische onderzoeken geweest (onder meer bij de aanleg van het Máximakanaal)^{3,4} waarbij ook op Rosmalens gebied restanten van de belegering zijn teruggevonden. Deze zijn voor een groot deel te vinden en te bezichtigen bij de afdeling archeologie van Erfgoed 's-Hertogenbosch in het Groot Tuighuis.

1. Zie het verslag van het beleg in het boek van Jeff van Schijndel, "De onafwendbare val van 's-Hertogenbosch"
2. Ad van Liempt, "De ruimtelijke historie van Hintham", te downloaden via www.pisatel.nl
3. Niels Bouma e.a., "Archeologisch onderzoek aanleg Máximakanaal – door dijken en wegen: van ijstijd tot nieuwe tijd", deel 1 en 2, ADC-Archeoprojecten, 2015
4. Richard Jansen e.a., "Een verkennend archeologisch onderzoek te Rosmalen-Varkenshoek", Archeologische Rapporten Maaskant, 2001

Het kampement van Ernst Casimir in 1629

1= Graafseweg, 2= weg Hintham, 3= later aangelegde rijksweg, 4= Tweeberg, 5= Rechtse dijk, 6= Vliertsesteeg

Ronald van Genabeek, Erfgoed 's-Hertogenbosch

In de schaduw van de Lambertus

Uit historische bronnen weten we dat “Rosmalla” in 815 al bestond. Op het moment dat het voor het eerst in de geschreven bronnen verscheen, woonden in deze omgeving echter al duizenden jaren mensen. Bij opgravingen langs de Annenborchweg zijn bijvoorbeeld boerderijen gevonden uit de periode tussen 700 voor Christus en het begin van onze jaartelling. Maar ook in de buurt van de Sint Lambertuskerk werd in die periode gewoond.

Het gebied dat door mensen gebruikt werd, was uitgestrekt. Deze omgeving was namelijk aantrekkelijk om te wonen. Naar het noorden toe lagen vochtige gebieden waar vee kon worden geweid, terwijl naar het zuiden op de hogere zandgronden akkers werden aangelegd. Daartussen stonden de boerderijen. Door archeologisch onderzoek in het centrum van Rosmalen komen we langzamerhand steeds meer te weten over wanneer er op welke plaats gewoond werd en ook hoe de mensen regelmatig moesten strijden tegen het zand en het water. Deze opgravingen vinden plaats voordat er gebouwd wordt en er een bouwput moet worden uitgegraven.

Erf uit de IJzertijd

Aan de Rodenborchweg, direct ten oosten van de Sint Lambertuskerk, werd tussen 1999 en 2020 archeologisch onderzoek uitgevoerd voorafgaand aan de bouw van woningen. Tijdens dit onderzoek bleek dat door graafwerkzaamheden in de laatste 300 jaar de ondergrond flink was vergraven. Maar tussen alle recentere kuilen bleken de resten bewaard te zijn gebleven van ruim vijftien eeuwen bewoning.

De oudste sporen die werden gevonden, dateren uit de IJzertijd (800-50 voor Christus). Er stond hier

De opgraving in 2010 met op de achtergrond de Lambertuskerk

toen een klein zogenaamd woon-stal-huis: een boerderij waar ruimte was voor het gezin en enkele stuks vee. De boerderij was opgebouwd uit houten staanders en wanden van vlechtwerk en leem. Deze wanden stonden in een ondiep greppeltje. De plaatsen van de ingegraven staanders waren alleen nog als donkere verkleuringen in de ondergrond herkenbaar. Op het erf lag een waterput die bestond uit een uitgeholde boomstam die tot in het grondwater was ingegraven.

Luchtfoto van het centrum van Rosmalen. De opgravingen zijn uitgevoerd bij de bouw van de gebouwen binnen de ovaal

Omdat deze waterputten erg diep waren, zijn het soms de enige sporen die op een terrein worden teruggevonden, ook als alle andere, ondiepere, sporen door latere graafwerkzaamheden zijn verdwenen. Bij de opgravingen aan de Rodenborchweg zijn maar weinig vondsten gedaan die uit de IJzertijd dateren. Alleen enkele scherven van met de hand gemaakte potten zijn uit de dichtgestorte waterput tevoorschijn gekomen.

Verrassende vondst uit een lege periode

Na de IJzertijd lijkt het terrein aan de Rodenborchweg gedurende enkele eeuwen onbewoond te zijn gebleven. Behalve een paar losse scherven uit de Romeinse tijd dateren de eerste aanwijzingen voor bewoning pas weer uit de periode nadat de Romeinen uit deze streken waren weggetrokken.

Ook uit deze periode werd een waterput gevonden die was opgebouwd uit een uitgeholde boomstam.

De boomstam kon door middel van radioactieve koolstof (14C) gedateerd worden tussen 429 en 579 na Christus. De uitkomst van de datering is zeer verrassend want Noord-Brabant was in deze periode zeer dunbevolkt en er zijn nauwelijks vondsten bekend. De waterput is de enige vondst uit deze periode in de gemeente 's-Hertogenbosch. Over de oorzaken van het verdwijnen van een groot deel van de bevolking na de Romeinse tijd wordt door archeologen veel gespeculeerd. Mogelijk dat het wegvallen van het Romeinse gezag en de onrust die dat met zich meebracht een rol speelde. Uit onderzoek van stuifmeel wordt ook duidelijk dat grote gebieden van Brabant natter werden en daardoor minder aantrekkelijk om te wonen. De put zal on-

Rosmalla 815

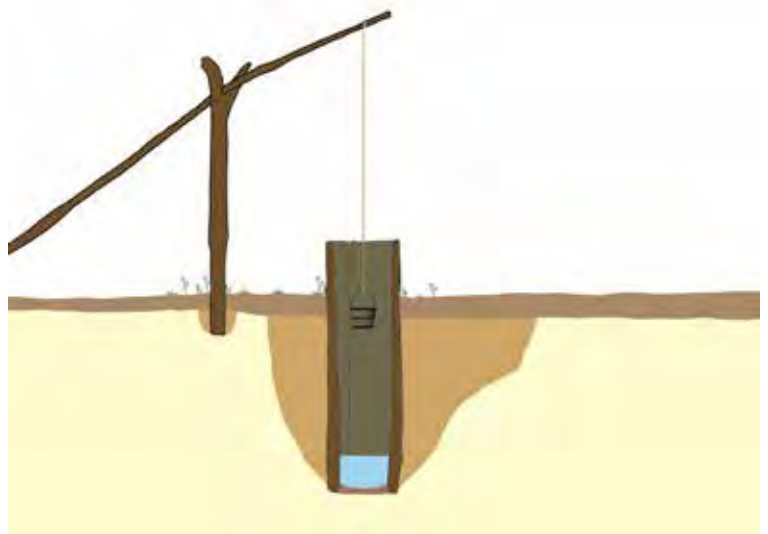
Ongeveer 500 jaar later zijn pas de volgende aanwijzingen voor bewoning in het gebied. Ook nu is het een waterput die vanwege de diepte onder latere verstoringen bewaard is gebleven. De put maakte deel uit van de nederzetting Rosmalla, die in 815 in de geschreven bronnen voorkomt. Het is niet uitgesloten dat rond de (latere?) Sint Lambertuskerk een bewoningskern lag, maar hoe groot die was en in welk gebied er gewoond werd, is wederom onduidelijk.

Onder de schaarse vondsten bevindt zich een aardewerken spinsteen. Dit werd als verzwarende rond een stokje geschoven waarna er vervolgens wol mee gesponnen kon worden. Dergelijke spinsteenjes komen we regelmatig tegen bij boerderijen. In deze tijd was het namelijk gebruikelijk dat van eigen schapen wol werd gesponnen om zelf stof te weven.

getwijfeld bij een erf hebben gehoord, maar hoe de huizen op dat erf eruitzagen en of er nog meer erven in de omgeving lagen, weten we niet.

Strijd tegen water en zand

In de eeuwen erna bleef het gebied wel bewoond. De huizen stonden echter vrij ver uit elkaar. Ten oosten van de Sint Lambertuskerk lagen akkers die met greppels waren omgeven. Die greppels

Links een doorsnede door de waterput uit de IJzertijd. De donkere banden zijn het restant van de houten putwand. Rechts een reconstructie van de doorsnede van een dergelijke put.

Boven een spinsteentje uit de vroege middeleeuwen (500-1000 na Christus), gevonden aan de Rodenborchweg. Rechts een impressie van hoe een dergelijk steentje werd gebruikt.

dienden niet alleen als afbakening van het terrein, maar hielpen waarschijnlijk ook om in tijden van hoog water de akkers te ontwateren. Tegelijkertijd hadden de mensen ook vaak last van droogte waardoor het zand van de zandrug waarop ze woonden en hun akkers hadden, kon gaan ver-

stuiven. In de greppels werden namelijk ook dunnen laagjes zand gevonden waarmee de greppels zijn dichtgewaaid.

Toch gaven de mensen het niet op want korte tijd later zijn er opnieuw greppels gegraven die op hun

Dronefoto van de opgraving in 2020.

De waterput s11-s12 is de waterput uit de vijfde of zesde eeuw.

Het centrum van Rosmalen in 1675. Duidelijk te zien is dat de dorpskern bestond en enkele verspreide huizen met daartussen akkers en ruig gebied. Waarschijnlijk lag hier ook stuifzand dat regelmatig over de akkers waaide.

beurt weer dichtstoven. De strijd tegen het water en het zand bleef eeuwenlang een probleem voor de bewoners van Rosmalen.

De opgravingen ten oosten van de Sint Lambertus geven een beeld van de bewoning op een klein stukje van Rosmalen. Ondanks de latere graafwerkzaamheden vertellen ze veel over de

eeuwenlange bewoning op deze plek. Telkens kwamen de mensen weer op dezelfde plek terug. Ze werden aangetrokken door de gunstige ligging, maar ook geconfronteerd met wateroverlast en droogte. Ongetwijfeld liggen ook op andere plaatsen in Rosmalen onder de resten van moderne gebouwen nog sporen van het historische Rosmalen verborgen.

Doorsnede door enkele greppels. De greppels zijn opgevuld met hele dunne laagjes stuifzand dat er vanuit de nabije omgeving in is gewaaid.

Jo Versteijnen

Geboren in de bezettingsjaren

Tussen wat foto's van mijn vrouw kwam ik een oude schoolfoto tegen. Mijn vrouw is geboren in 1942. In de klas was een opvallend groot standsverschil.

Hinthamse Annaschool schooljaar 1951/1952. Zittend van links naar rechts: Ad van Rossum, Ad Goossens, Pierre Maas, Henk Teulings, Frans Kools, Wim Dielissen, Marie van Herpen, Remon Peridon, Harrie Lambermond, Henk Pennings, Ad van Stiphout, Gerard Luers en Frans de Waard. Tweede rij: Hetty van der Linde, Ine le Blanc, Carola van 't Hooft, Truus Engelen, Loesje de Gier, Els van Herpen, Adrie van Liefvoort, Phily Foppele, Antoon Huismans, Wim Dielissen, Henk van der Ven en Ad Liefkens. Derde rij: Marijke ten Dijke, Marie Claire van den Macklenberg, Ans van Eijk, Willy Rovers, Bart Geerts, Nico Braat, Frits Gommers, Marietje van Osch, Gerry Kemps, Wim van Amelsvoort, Dick Langenbach, Corrie de Bekker en Mia Teulings. Vierde rij: juffrouw Op ten Berg, Bert Stupers, Leo Hoedemakers, Gerard Dielissen, Miep Hartogs, Thea van Montfoort, Anny Luers, Diny van Alebeek, Tonny Teulings, Mary van Roessel, Hanny Zielhorst, Christien van der Pas en schoolhoofd meester Broeren.

De foto is passend voor deze tijd van herdenking dat Noord-Brabant dit najaar 80 jaar geleden werd bevrijd. De grote groep jongens en meisjes uit Hintham en het Bossche villapark zijn allemaal geboren tussen 1940 en

1944, dus in de bezettingstijd. Het familieleven ging gewoon door. De groep is keurig verdeeld: 26 jongens en 23 meisjes. Tot en met de vijfde klas was de bezetting van deze klas nog gemengd. Allen hadden de heftige

strijd tussen bezetters en bevrijders overleefd. Vooral in het villapark was hard gevochten en waren veel huizen vernield.

Maar er zijn ook grote verschillen binnen deze groep. De kin-

De Annaschool in Hintham

Volle klassen met keurig de armen over elkaar

Hoofdonderwijzer Marius Broeren werd geboren in Den Dungen op 18 september 1884 en overleed op 11 april 1957 in Vught. Hij was begiftigd met het gouden erekruis Pro Ecclesia et Pontifice en hij was ook Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Hij ligt begraven op het kerkhof in Hintham.

deren woonden zowel in Hintham als in het naastgelegen Bossche villapark. Dit is nu de woonwijk tegenover stadion De Vliert. Ook in Hintham zelf was er een groot verschil in bebouwing en welstand. Langs de hoofdweg (nu Hintham) stonden diverse statige huizen. Deze kinderen hadden, evenals de kinderen uit het park,

een andere afkomst en betere vooruitzichten voor de toekomst dan de kinderen uit de arbeidersklasse.

De kinderen van de welgestelde ouders kregen soms extra bijles en onderricht in andere talen. Ze werden toen al voorbereid op een verdere studieopleiding voor hogere functies in

de maatschappij. Van de kinderen uit de arbeidersklasse werd aangenomen dat hun toekomst meer lag in het werken met hun handen in plaats van met het hoofd. Ook niets mis mee. Diverse van deze leerlingen hadden toch meer in hun mars, zoals later is gebleken.

Michiel van Heumen

Wie is de onbekende soldaat?

In het aprilnummer stond in deze rubriek een foto van een onbekende soldaat. Op de vraag naar zijn naam, zijn geen reacties binnengekomen. Daarom besloot ik contact op te nemen met het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag met het verzoek om informatie over het uniform van de soldaat.

Van de beeldspecialist bij het instituut, Casper van Bruggen, ontving ik op 26 april het volgende antwoord:

"Het betreft een hospitaalsoldaat, te zien aan het "HS" monogram op de koppelplaat. Hij is gekleed in het zgn. "groote tenue" uit de periode 1895-1905. Het algemene donkerblauwe tenue werd het "groote tenue" door er witte handschoenen bij te dragen en een pluim op de kepi, achter de ovale kokarde gestoken. Verder draagt hij de Sabel nr. 3, ook wel het "kaasmes" genoemd. Qua datering kan de foto ook enkele jaren later genomen zijn; de transitie naar nieuwe uniformering liep door tot in 1912."

Het legeronderdeel hospitaalsoldaten bestond formeel sinds 1869. Al bij de Tiendaagse Veldtocht in 1831 werd een compagnie hospitaalsoldaten in het leven geroepen, die heeft bestaan tot het eind van de mobilisatie in 1839. In 1869 kwamen er twee compagnieën hospitaalsoldaten omdat het veldleger uit twee divisies bestond en het de bedoeling was dat aan elke divisie in oorlogstijd één compagnie werd toegewezen. In

1881 werd de 3e Compagnie Hospitaalsoldaten opgericht, uitgebreid in 1905 met een vierde. De hospitaalsoldaten waren wat werkzaamheden betreft feitelijk ziekenverplegers.

In 1938 ontstond het Bataljon Geneeskundige Troepen, waarin de vier compagnieën hospitaalsoldaten opgingen. Hiermee werd een belangrijke kwaliteitsslag gemaakt. Tot die tijd was er veel kritiek op de kwaliteit van het personeel van de geneeskundige troepen. De oorzaak lag in het feit dat de Regimenten Infanterie de compagnieën hospitaalsoldaten van manschappen moesten voorzien en het is begrijpelijk dat ze hiervoor niet hun beste krachten leverden. De Kapitein van de Geneeskundige Troepen H.J. Geelen zegt in een historisch overzicht in het tijdschrift "De Militaire Spectator" van mei 1969: "De hospitaalsoldaten waren bepaald géén uitblinkers, noch qua intellect, noch qua militaire prestaties."

De stamboeken van de vier compagnieën hospitaalsoldaten tot 1924 zijn gedigitaliseerd en te raadplegen op de site van het Nationaal Archief. Een steekproef leerde mij dat in de 3e

Compagnie overwegend dienstplichtigen uit de provincies Zeeland, Noord-Brabant, Limburg en Zuid-Holland (waaronder veel Rotterdammers) zijn opgenomen. Ik heb vervolgens twee stamboeken van deze compagnie over de periode 1892-1913 scan voor scan doorgenomen (1842 stamboeknummers). Tot mijn verrassing en vooral mijn geluk trof ik daarin slechts twee Rosmalenaren aan.

De een komt volgens mij niet in aanmerking. Het betreft Hendrikus Heijmans, geboren op 14 september 1869 in Rosmalen als zoon van de arbeider Martinus Heijmans en Theodora Westerlaken. Zij huwden in Rosmalen op 22 mei 1868 en Hendrikus was hun eerste kind. Hij was nog geen jaar oud toen vader, moeder en hijzelf op 26 april 1870 verhuisden naar de gemeente Cromvoirt (Deutenen). In november 1872 vestigde het gezin Heijmans-Westerlaken zich in de stad 's-Hertogenbosch, waar het op het Hinthamerend ging wonen. Vader Martinus Heijmans overleed op 22 augustus 1883 in het gasthuis in 's-Hertogenbosch. Hendrikus was toen pas 13 jaar oud. Op 1 mei 1889 werd hij als dienstplichtige ingedeeld bij het 2e Regiment Infanterie, twee maanden later overgeplaatst naar de 3e Compagnie Hospitaalsoldaten, op 27 oktober 1892 overgeplaatst naar de 2e Compagnie, in september 1893 terug naar de 3e. Op 30 april 1896 verliet hij met paspoort de dienst. Later was Hendrikus passementwerker. Hij huwde in 's-Hertogenbosch op 11 december 1891 Maria Wilhelmina van Leeuwen, dochter van een Boscse houtzager. Uit dit huwelijk werden kinderen geboren. Hendrikus Heijmans overleed te 's-Hertogenbosch op 28 december 1940, zijn weduwe aldaar op 28 juli 1954.

Als de foto van de onbekende soldaat Hendrikus Heijmans betreft, zou die moeten dateren van

vóór 1897. De korte geschiedenis van Hendrikus verklaart echter niet waarom deze foto bij de Heemkundekring Rosmalen terecht is gekomen. Hij was nog geen jaar toen het gezin vertrok uit Rosmalen om er nooit meer terug te keren. Zijn vader overleed op zijn 13e en hij was in 1889 als loteling van de gemeente 's-Hertogenbosch voor de dienst opgeroepen. Hendrikus woonde toen al bijna twintig jaar niet meer in Rosmalen en zijn moeder, zus en broer woonden ook in de Brabantse hoofdstad. De jongeman op de foto is gekleed in het zogenaamd "grote tenue" uit de periode 1895-1905, terwijl Hendrikus in april 1896 de dienst had verlaten en hij al sinds 8 september 1892 met groot verlof was.

De tweede Rosmalenaar die ik aantrof in de stamboeken, is Gerardus Marinus (roepnaam Grètje) Pennings. Hij werd geboren in Rosma-

len op 21 april 1885 als zoon van Gerardus Pennings (1845-1930) en (Regina) Berdina de Laat. Grètte huwde in Rosmalen op 6 mei 1912 met de arbeidster Geerdina Timmers. Zij was een boerendochter, geboren aldaar op 13 augustus 1886 als kind van Johannes Timmers en Geertrui Spierings. Opvallend is dat niet minder dan vier broers van de bruidegom getuigen waren bij het huwelijk! De moeder van Grètte overleed vier maanden na de bruiloft op 63-jarige leeftijd. Uit het huwelijk Pennings-Timmers werden tot 1924 acht kinderen geboren, van wie een op jonge leeftijd overleed.

Grètte was metselaar en aannemer. Vader Gerardus (Grèt) was de oprichter van Bouwbedrijf Pennings, dat vervolgens groot werd gemaakt door Grèttes broer Hub. Pennings. Grètte failliede in 1925 en verliet het jaar daarop met zijn gezin Rosmalen om, na wat omzwervingen in Dreumel, Oss en Helmond, in 1930 in Eindhoven terecht te komen. Daar overleed hij op 4 januari 1946 op 60-jarige leeftijd. Zijn weduwe overleed, nog plotseling, in Eindhoven op 10 november 1971, nalatende kinderen en kleinkinderen.

Op 17 mei 1905 kwam Grètte op voor zijn lichte (als loteling van de gemeente Rosmalen) als soldaat bij het 2e Regiment Infanterie. De eerste oefening eindigde op 30 november 1905, waarna hij met groot verlof ging. Groot verlof is het tijdvak waarin een dienstplichtige niet in werkelijke dienst is. In werkelijke dienst ben je voor eerste oefening, voor herhalingsoefeningen en in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden. Voor herhalingsoefeningen kwam Grètte terug van 24 augustus tot 26 september 1908. Op 1 juli 1909 werd hij bij de 3e Compagnie Hospitaalsoldaten geplaatst. Daar kwam hij terug voor de tweede herhalingsoefening van 8 tot 28 september 1912. Op 1 augustus

1913 werd hij als hospitaalsoldaat overgeplaatst naar de Landweer (district Nijmegen), een reserveleger waar dienstplichtigen en vrijwilligers geplaatst werden. Op 1 november 1913 werd hij overgeplaatst naar het Landweerdistrict 's-Hertogenbosch. In verband met de oorlogsdreiging (Eerste Wereldoorlog 1914-1918) werd op 31 juli 1914 een algehele mobilisatie afgekondigd voor Nederland. Alle militairen moesten zich op 1 augustus melden bij hun kazerne. Grètte werd op 31 december 1918 ontslagen wegens beëindigde Landweerdiensttijd. Hij bleef als landstormplichtige in werkelijke dienst. Op 24 september 1919 is de werkelijke dienst ten gevolge van demobilisatie beëindigd.

De foto zou gemaakt kunnen zijn tussen 1 juli 1909 en eind september 1912. Volgens het "Handboek voor den soldaat" was het dragen van kleding en uitrustingsstukken tijdens het groot verlof echter verboden.

Hospitaalsoldaat bij de Landweer. Aquarel van Jan Hoyck van Papendrecht (Collectie Nationaal Militair Museum, Soesterberg)

Grètjes vader Grèt vestigde zich in Rosmalen enkele weken na zijn huwelijk met Regina Berdina de Laat op 20 mei 1873 in Sint-Michielsgestel. Hij ontplooipte daar in no time ongelooflijk veel activiteiten. Het Rosmalens register van patent-schuldigen uit 1880-1881 – het patent als belasting voor het mogen uitoefenen van een bedrijf of beroep – vermeldt als gepatenteerde beroepen voor G. Pennings: tapper met meer dan een liter, metselaar beneden 3 werklieden, broodslijter, spekverkoper, biljarthouder (1 tafel) en winkelier (met een debiet van f 850,-).

Op 22 november 1878 kocht Grèt van de timmerman Johannes Piketh voor f 600,- een gedeelte van een perceel bouwland in Rosmalen, kadastraal F nrs 1597 en 1621. Hij had de grond al sinds 1 oktober gedeeltelijk in gebruik genomen en was ten tijde van het passeren van de akte bezig daarop een huis te bouwen. Dit is het latere Stationskoffiehuis op de kruising Dorpsstraat-Venstraat, dat als zodanig vanaf 16 december 1882 in de Bossche krant voorkomt. De vermelding in het Jumbo-stickeralbum van Rosmalen dat het koffiehuis in 1871 gebouwd werd, is dus niet juist. Oudere Rosmalenaren kennen het inmiddels sterk gewijzigde pand nog als de winkel van Interieurverzorging De Veer; thans is er een feestartikelenzaak gevestigd.

Vlakbij gelegen, aan de latere Spoorstraat, ligt het eerste station van Rosmalen, dat op 4 juni 1881 werd geopend. Harmonie Union uit Nuland gaf muziekuitvoeringen in het Stationskoffiehuis. In april 1884 kreeg Grèt Pennings van de gemeente vergunning om een broodbakkerij op het perceel op te richten. In maart 1890 liet hij een schietbaan aanleggen in de tuin achter zijn woning "dienen-de tot oefening en vermaak met de handboog". Het handboog-schutterijgezelschap Diana opende de baan op maandag 7 april 1890. Voor dit

gezelschap, dat genoemd was naar de Romeinse godin van de jacht (die als favoriete wapen de pijlen-boog had), was het Stationskoffiehuis jarenlang (minstens tot 1917) het thuishonk.

Het huis met erf en bouwland (kadastraal F nrs 2164 en 2137) en de daarnaast gelegen burgerwoning (kadastraal F nr 2163) werden op 2 april 1896 verkocht aan stratenmaker en later aannemer Wilhelmus van Druenen (1862-1940). Hij was een broer van de bekende Bart (Lambertus) van Druenen (1858-1941), destijds een grote naam in de Nederlandse aannemerswereld en kerkmeester van de Annaparochie in Hintham. Wilhelmus van Druenen had al ervaring met tappen en slijten in herberg De Schaapstal bij de Tweeberg, waar hij van 1892 tot 1895 gemeentelijke vergunning had voor verkoop van sterke drank in het klein in twee lokalen aan de zuidzijde van het pand. Het vergunningstelsel was gebaseerd op de "Drankwet van 1881", waarmee de landelijke overheid zich voor het eerst tot doel stelde om met inschakeling van justitie het toenemend drankgebruik aan te pakken teneinde de openbare orde te kunnen handhaven. Op 1 mei 1897, één jaar na de verkoop, neemt Van Druenen de bedrijfsvoering van het Stationskoffiehuis over van Pennings. De verhuur van de ernaast gelegen burgerwoning aan Johannes van Haren was met ingang van laatstgenoemde datum ook beëindigd.

Grèt Pennings verkrijgt op hetzelfde moment vergunning om sterke drank in het klein te verkopen in het huis annex café Het Bonte Paardje op de hoek Dorpsstraat-Schoolstraat. Bijna een maand later gunt de gemeente hem in dit huis de oprichting van een broodbakkerij. Hij heeft dus in mei 1897 zijn thuisbasis verlegd. Maar Grèt had, evenals bij het Stationskoffiehuis, een vooruitziende blik, of misschien gewoon geluk, want al op 29 oktober 1884 kocht hij voor

Stationskoffiehuys. Schilderij van Nico Pennings (1915-2011) naar een foto uit 1905

f 2750,- ten overstaan van de Bossche notaris Ummels het pand met stal, schuur en bijgelegen land, naast vier woningen met erf en tuin, van de erfgenamen Coppens. Als bijzondere bepaling was in de notariële akte opgenomen: "De staande winkel met bakken en toonbank, zoomede het schenkbuffet met toonbank zijn in dezen koop begrepen." Het Bonte Paardje had een lange voorgeschiedenis als herberg. Het werd halverwege de 17e eeuw al als zodanig vermeld. De herberg lag op een prominente plek in het centrum van het dorp, nabij de kerk en secretarie. Na koop heeft Pennings het pand bijna 10 jaar lang aan diverse personen verhuurd, die er ook steeds het café- en winkelbedrijf in hebben uitgeoefend. Eind 19e eeuw ging hij er zelf wonen met zijn gezin. Later is café Het Bonte Paardje én het aannemersbedrijf overgenomen door zijn zoon Hub. Het was het oudste pand in Rosmalen, met veel geschiedenis, en daarom is het bijzonder jammer dat het nog in 1961 is gesloopt.

Uit een dossier in het archief van de gemeente Rosmalen inzake vergoedingen wegens kostwinnerschap tijdens de Eerste Wereldoorlog weten we dat Grèt Pennings in februari 1917 wegens hoge leeftijd – hij was toen 71 – en lichamelijk gesteldheid niet meer in staat was metselwerk te verrichten. Hij was evenwel nog hoofd van het bedrijf en had nog een aandeel in de verdiensten van de verrichte werkzaamheden.

Uit hetzelfde dossier blijkt dat door de gemeente Rosmalen aan het gezin van Grèt een vergoeding wegens kostwinnerschap werd toegekend van f 0,80 per dag sinds 8 augustus 1914 (dus nadat Grètje was gemobiliseerd), verhoogd in februari 1915 tot f 1,- per dag en op 26 oktober van dat jaar gebracht op f 1,20 per dag. Het zal geen vetpot geweest zijn.

Het lijkt erop dat Grètje pas ná beëindiging van de Eerste Wereldoorlog, in 1919 om precies te zijn, zijn financiële vleugels uitsloeg. Van 1913 tot

1920 woonde hij aan de Dorpsstraat 115, naast het Stationskoffiehuys, een inmiddels niet meer bestaand adres. Eind 1919 bouwde hij voor zichzelf een huis in 't Ven achter het raadhuis, sinds invoering van de straatsgewijze huisnummering in 1954 Raadhuisstraat 11. Hij ging daar in 1920 met zijn gezin wonen. In 1921 bouwde hij er nog twee arbeiderswoningen aan vast, later Raadhuisstraat 13 en 15.

In 1924 zette Grètje een volgende stap: op 3 juli kocht hij van postbode Martinus Franciscus van de Ven voor f 4800,- een "huis, waarin café, met erf en tuin, ter plaatse Dorp" (kadastraal F nr 2692). Van de Ven had dit kort van tevoren, op 4 april 1924, voor hetzelfde bedrag gekocht van caféhouder en landbouwer Antonius (Toon) de Laat. Dit pand is het huidige café d'n Beer aan de Dorpsstraat 77. Toon had bij Grètje bedongen dat hij nog hoogstens een half jaar na de 1e mei 1925 het pand mocht blijven bewonen tegen betaling van een wekelijkse huur van f 4,-. Zoals uit de bouwvergunning blijkt, werd in de zomer van 1925 huis, café en winkel verbouwd.

Grètje had inmiddels al een aantal woningen op zijn naam staan: naast de drie woningen achter het raadhuis en het woonhuis/café nog twee huisjes met bouwland op de Nulandse hei en een arbeiderswoning op de Bergen. In maart en juni 1925 ging hij twee leningen aan. Al zijn vaste goederen werden bezwaard met hypotheeken voor schulden van f 8500 en f 5000 aan N.V. Verzekering-Maatschappij Sint Petrus te Utrecht. Dit leidde uiteindelijk tot zijn neergang. Op 17 november 1925 vroeg hij de rechtbank bij rekest om surseance van betaling. Hij betoogde dat, ofschoon hij niet zijn opeisbare schulden ineens kon voldoen, hij gegronde verwachtingen had daarin over enige tijd wel toe in staat te zullen zijn. Tegenover f 27.066,- aan baten stonden vol-

gens hem f 23.309,- aan schulden; er was dus een positief saldo van f 3757,-. Grètje voerde in het verzoekschrift tot slot aan dat hij een "nogal druk" cafébedrijf uitbaatte, dat hem netto f 20,- per week opleverde.

De benoemde bewindvoerder, Mr Jos. van Besouw, advocaat en procureur te 's-Hertogenbosch, maakte een week later een voorlopig verslag gebaseerd op de "Staat van baten en schulden" die Grètje bij zijn rekest had overlegd. Wat opvalt, is dat de waarde van het onroerend goed in die staat veel hoger is dan in het (latere) taxatierapport van de Rosmalense wethouder Kobus Westerlaken en de opzichter van landerijen Toon Gloudemans. Van Besouw concludeert dat tegenover de waarde van het onroerend goed, dat na taxatie door beide heren werd geschat op f 15.000,- de hypothecaire schuld aan Sint Petrus stond van f 13.500,-. Bovendien liep Grètje een half jaar achter met rentebetaling. Van Besouw plaatste verder een kanttekening bij de opbrengst van het café dat door Pennings werd geëxploiteerd: het bedrijf was "momenteel zoodanig, dat vuur en licht er nauwelijks in is te verdienen. In de zomermaanden schynt het café echter drukker te zijn." Hij achtte een voor Pennings gunstige beslissing van de rechtbank nog mogelijk, mits onder meer het vereiste bedrag voor de surseance van betaling werd verkregen.

Grètje liet zijn kop nog niet hangen en deelde de bewindvoerder mee te proberen een tweede hypotheek te verkrijgen bij notaris Worst of bierbrouwer Godschalk te Berlicum. Mr Jos. van Besouw gaf als oorzaak van de toestand waarin de schuldenaar terecht was gekomen: "Pennings staat algemeen als een zeer oppassend man bekend die echter bij de den laatste tijd door hem gedane aannemingen grote stroppen heeft geleden."

De verzekeringsmaatschappij Sint Petrus liet op 25 november 1925 aan de griffier van de Arrondissementsrechtbank weten: "In beleefd antwoord op Uw schrijven d.d. 16 November deelen wij U mede dat aangezien wij op Pennings alleen vorderingen hebben, welke verband houden met hypothecaire leeningen, wij vermeenen, dat onze vorderingen geheel buiten de aanvraag om surseance vallen, weshalve wij onze vrijheid van handelen wenschen voor te behouden. Wij zullen nog acht dagen afwachten en daarna de huizen publiek laten verkopen."

Het werd duidelijk dat Grètte zijn schulden niet kon voldoen. Op 27 november werd hij daarom door de Arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch in staat van faillissement verklaard. Nadat het faillissement was uitgesproken, werden de leningen met rente en kosten bij Sint Petrus direct opeisbaar. Nu Pennings niet kon betalen, ging de separatistisch optredende verzekeringsmaatschappij over tot de openbare verkoop van al zijn vaste goederen. Bij de finale verkoop ten overstaan van de Bossche notarissen Lobach/Van de Mortel op 18 januari 1926 werd metselaar Petrus der Kinderen voor f 7025,- de nieuwe eigenaar van het woonhuis/café. Enkele huizen kocht de verzekeringsmaatschappij zelf omdat ze niet voldoende opbrachten. Van de opbrengst van de verkoop van met hypotheek bezwaard goed bleef uiteindelijk, nadat Sint Petrus was betaald, f 1690,- over.

De genoemde Toon de Laat was de grootvader van moederszijde van wijlen ons Heemlid en Rosmalla-redacteur Krien van Hirtum. Op zijn site "Rosmalense herinneringen" vertelt hij het volgende: "Dan kwam het café Piet der Kinderen (nu d'n Beer). Hier is ons moeder in 1909 geboren. Zij heeft er met haar ouders Toon de Laat en Marie van den Berg, haar broers Toon,

Piet, Johan, Krien, Cor en Bert en zus Betsy tot 1925 gewoond. Ook toen was dit al een café en heette het De Roskam. Mijn grootouders verhuisden toen naar een boerderijtje aan de Graafseweg en Gredje Pennings nam het café over. Die vertrok na ongeveer een jaar en verkocht het pand aan Piet der Kinderen en Jaan Dielissen." Dit laatste lag dus iets genuanceerder, blijkt uit het voorgaande.

In een advertentie in de Bossche krant van 30 januari 1926 liet Mr Jos. van Besouw, na het uitspreken van het faillissement tot curator aangesteld, weten dat de schuldvorderingen uiterlijk 29 maart moesten worden ingediend. Op de verificatievergadering van 6 april 1926 kon hij weinig positiefs melden. "Dit faillissement levert een zeer treurigen aanblik op", zo constateerde hij. Er bleken 36 schuldeisers te zijn, die in totaal te vorderen hadden f 17.514,-. Na betaling van de boedelschulden, 's Rijks belastingen, de Rijksverzekeringsbank voor invaliditeitspremie en de tweede hypothecaire crediteur, de Bossche houthandel J.H. Lafertée, na aftrek van de evenredige omslag der faillissementskosten, bleef er weinig over. Van Besouw was zeer pessimistisch over wat er nog te vorderen viel van de failliete boedel. Zo goed als niets volgens hem. Van een zekere Witlox in Nuland werd na een gerechtelijke procedure f 310,- ontvangen. Verder ontving de boedel van de gemeente Rosmalen een bedrag van f 157,-. Dit was het resultaat van de afwikkeling van de door Grètte aangenomen verbouw van de bijzondere jongensschool in Rosmalen, die nog niet klaar was tijdens het faillissement. Het faillissementsdossier in het archief van de Arrondissementsrechtbank levert hier nog iets van petite histoire op: "Pennings beweert dat de gemeente zonder meer aan hem het restant der aannemingssom wil uitkeren, om dan het werk door een ander te doen voltooien waardoor de kinderen, die reeds verschillende

maanden van onderwijs verstoken zijn, ten spoedigste weer ter school kunnen komen. Inderdaad is dit de gemeente wel iets waard zoals mij [= Van Besouw] door de waarnemende burgemeester van Rosmalen werd medegedeeld." Het feit dat er bijna niets te vorderen viel, betekende dat de arbeiders die in dienst waren van Grètje en daarom preferente vorderingen hadden, slechts voor de helft betaald konden worden. Voor de concurrente crediteuren was niets beschikbaar.

Het faillissement van Grètje is precies één jaar later, op 6 april 1927, geëindigd door het verbindend worden van de uitdelingslijst. Inmiddels had het gezin Pennings Rosmalen verlaten. Op 13 juli 1926 was het vertrokken naar Dreumel. Grètje moet zijn faillissement hebben ervaren als een echec en in zijn omgeving had hij reputatieschade opgelopen. Zijn goede naam was hij vermoedelijk kwijt. Het is begrijpelijk dat hij daarom het dorp vaarwel heeft gezegd.

Michiel van Heumen

Van Ronald van Grinsven/Marleyart ontving ik uit het heemarchief twee nieuwe foto's waarvan onbekend is wie er op staat en wanneer en waar ze zijn gemaakt.

Allereerst een studiofoto van een jongen in matrozenpakje, waarschijnlijk op de dag van zijn eerste communie. In zijn rechterhand houdt hij een rozenkrans vast en in zijn linkerhand een boekje, waarop het embleem – als ik het goed zie – van een kelk met daarboven een hostie. Omdat hij voor het eerst ter communie ging, zal hij waarschijnlijk in zijn zevende levensjaar zijn. Paus Pius X decreteerde namelijk in 1910 dat de leeftijd waarop jongens en meisjes voor het eerst de communie mochten ontvangen, die was "waarop het kind begint te redeneren, d.i. omtrent de ouderdom van zeven jaar, hetzij er boven, hetzij er ook onder."

Koning Edward VII (1841-1910), toen Albert Edward, Prins van Wales. Schilderij van F.X. Winterhalter, 1846 (Royal Collection Trust)

De oorsprong van het model matrozenpakje op de foto gaat terug tot het Groot-Brittannië van koningin Victoria (1819-1901). Haar oudste zoon, kroonprins Albert Edward, droeg als vierjarige een dergelijk pakje, gemaakt door een kleermaker van de Britse marine, tijdens een staatsbezoek aan Ierland in 1846. Hij werd ermee vereeuwigd op een portret van de Duitse kunstenaar Franz Xaver Winterhalter in december van hetzelfde jaar.

Het pakje raakte in zwang bij de hogere standen onder de Britse bevolking en later bij de gegoede burgerij in andere Europese landen. In de jaren 1870 deed het zijn intree in Nederland. Het werd heel lang gedragen op bijzondere dagen, als 'zondagse' kledij. Eerst maakte naaister of kleermaker nog de kleren, eind 19e eeuw kwam de confectie-industrie op. Het pak-

je was zeer geschikt als confectiekledingstuk door zijn eenvoudige snit en zijn grote populariteit. Hoogtij vierde het in Nederland tot in de jaren 1930, maar ook na de oorlog nog kon je er kinderen – niet alleen jongens, maar ook meisjes – in zien rondlopen. In de jaren zestig van de 20e eeuw werd het oubollig en niet meer gedragen. Piloten werden toen door jongens stoerder gevonden dan matrozen!

De tweede foto is van drie jongens (broertjes?) zittend in een schoolbank in het klaslokaal. De jongen links, met het wijze stropdasje, is naar schatting tien jaar, de twee andere kinderen zijn vermoedelijk niet ouder dan zes.

Over de schoolplaat die achter de kinderen aan de wand hangt en waarvan de titel in eerste instantie niet duidelijk leesbaar was, vroeg ik om informatie bij het Nationaal Onderwijsmuseum in Dordrecht. Lisa Traarbach van dat museum wist mij onlangs te melden dat hij heet: "Op de plaats achter 't huis (in de lente)", een plaat in de reeks "In Nieuwe Richting, wandplaten voor het aanschouwingsonderwijs" van Alberts en Martens en uitgegeven door de katholieke uitgeverij Malmberg uit 's-Hertogenbosch. De illustrator is P.J.A.C. (Piet) van Geldorp (1872-1939), die nog bekendheid geniet als maker van politieke prenten en illustrator van kinderboeken.

Deze serie schoolplaten is gemaakt ter ondersteuning bij de "Methode voor 't aanschouwingsonderwijs en 't aanvankelijk en voortgezet taalonderwijs in de lagere school". Het Wikipedia-artikel over "de schoolplaat of plaat voor het aanschouwingsonderwijs" omschrijft het begrip aanschouwingsonderwijs als "een leer methode die ontwikkeld is in de negentiende eeuw waarbij lagereschoolkinderen door zien, horen, ruiken, tasten of voelen vertrouwd raakten met

de dingen om hen heen." In Nederland was de onderwijzer Hendrik Jan van Lummel in 1857 de eerste die platen tekende en er de handleiding bij schreef. Gedurende de zogenaamde 'verzui-ling' (eerste helft 20e eeuw) was het lesgeven in de klas gegrondvest op religie of politiek. Op zo- wel protestants-christelijke als katholieke scho- len werden dezelfde schoolillustraties van be- kende illustratoren als Jetses en Isings gebruikt. Maar het is begrijpelijk dat bij een schoolplaat als "Maarten Luther op den Rijksdag te Worms 1522" de protestantse onderwijzer zijn leerlin- gen Luther als een rechtvaardige kerkhervormer schetste, terwijl zijn katholieke collega hem in de klas neerzette als een onruststoker. De handlei- dingen die bij de platen hoorden, waren hier soms ook op aangepast.

Onder de plaat op de foto staat "1e Serie V.", wat er waarschijnlijk op duidt dat dit de 1e druk is, die in 1914 uitkwam (en doorliep tot 1923). De 2e druk is van 1932. Dezelfde schoolplaten hingen soms decennialang in klaslokalen. Ik

Schoolplaat "Op de plaats achter 't huis (in de lente)", uitgeverij Malmberg, 2e druk 1932 (Collectie Natio- naal Onderwijsmuseum, Dordrecht)

vermoed daarom dat de foto gemaakt is in de jaren 20 of 30 van de vorige eeuw. In de jaren 60 verdwenen de platen; ze werden langzaam uit het klaslokaal verdreven door de opkomst van nieuwe onderwijsmethoden.

U kunt uw reactie, ook voor wat betreft de foto's uit vorige rubrieken, weer sturen naar: info@heemkundekringrosmalen.nl

Rosmalla

De volgende uitgave
verschijnt:
december 2024

